

Karl Ernst von Baer kui XIX sajandi suurimaid biolooge pälvis juba oma eluajal laialdase tunnustuse. Sajanda surma-aastapäeva puhul mälestatakse teda kui geniaalset mõtlejat, uurijat ja õpetajat rahvusvahelises ulatuses.

Karl Ernst von Baeri teadusliku tegevuse alguseks võib pidada 1814. aastat, mil ta lõpetas Tartu Ülikooli ning kaitses oma doktoritööd «Endeemilistest haigustest eestlaste seas» (nüüd ladina keelest ka eesti keelde tõlgitud ning käesoleval aastal «Loomingu» sarjas ilmunud). Baeri autobiograafiast tolle aja kohta pärinevad järgmised read: «Nüüd olin ma doktor medicinae riite promatus, kuid doktor, kes enast vähe usaldas, arstiteadust aga mitte kuigi palju rohkem.» See lause viitab Baeri ühele iseloomulikumale suhtumisjoonele — kriitilisele meelele, mis tal ilmselt väga vara välja kujunes ja kogu ta loometegevust saatma jäi.

Leidnud, et stuudium Tartus pole teda tõeliseks arstiks teinud, otsustas ta minna end täiendada Lääne-Euroopasse. Kõige kauem peatus ta cenes-täiendusreisil Königsbergis. Siin alustas Baer intensiivset embrüoloogiaalast uurimistööd. Tema kuulsaim teos «Loomade arenguloost» ilmus Königsbergis 1828. a. Uurimistöös kontrollis ja avardas Baer seniseid teadmisi paljude embrüoloogiliste probleemide kohta. Tema avastustest on erilisel kohal imetajate ja inimese munaraku avastamine. Inimese munaraku avastamine oli embrüoloogilise mõistatuse lahendamine. Teine väga kõrge teadusliku väärtusega saavutus on lootelise sarnasuse seaduse avastamine. Baeri embrüoloogiaalased tööd olid bioloogiateaduses nii põhjapanevad, et veel mitu aastakümnet pärast nende ilmumist võidi õigustatult väita, et kõik oluline, mida üldse teatakse selgroogsete embrüoloogiast, sisaldub Baeri töödes. Baer kuulus nende teaduse suurkujude hulka, kes läksid bioloogias üle loodusnähtuste uuele tõlgendamisele.

Baeri tegevusväli ei püürnud embrüoloogia ja võrdleva anatoomiaga, kus ta saavutas ephohiloovald tulemusi. Õigustatult peetakse teda väljapaistvaks geograafiks, antropoloogiks, ihtoloogiks. Tema tegevus on jälgi jätnud XIX sajandi etnograafiasse, botaanikasse ja paleontoloogiasse.

Olulist lisa bioloogiliste teadmiste arengusse tõid Baeri rohked uurimisretked.

XIX SAJANDI SUURIMAI BIOLOOGE

Baeri huvitasid eriti organis- mide ja keskkonna vahelised suhted äärmuslikes elutingimustes, näiteks polaaraladel. Sel eesmärgil võttis ta 1837. aastal ette uurimisretke Novaja Zemljale, sel ajal peaaegu tundmatusse piirkonda. Baer viibis saartel kuus nädalat ning uuris nende rannajoont, geoloogilist chitust, kliimat, taimestikku ja loomastikku. Ekspeditsiooni tulemusi tutvustas ta enam kui kümnes artiklis nii vene kui ka mitmes Lääne-Euroopa keeles. Baer sooritas mitu uurimisreise samuti Soome lahe rannikule ja saartele, huviojektiks nende alade geoloogiline ehitus.

1840. aastal sõideti koos A. Middendorfiga Lapimaale. Selle tulemusena valmis külastatud piirkonna täpne kaart. Baeri initsiatiivil organiseeriti 1846. aastal Vene Geograafia Seltsi esimene ekspeditsioon Liivi- ja Kuramaale liivlaste eluga tutvumiseks. 1851. aastal korraldas Baer koos oma kaastöölisega mitu reisi Peipsi ja Pihkva järvele, et uurida kalasaakide vähenemise põhjust.

Aastail 1853—1857 sooritas Baer neli suurt ekspeditsiooni Kaspia merele, kus uuriti läbitud maa-alade geograafilist ehitust, reljeefi ja taimestikku ning loomastikku. Nende tulemusena avastati Kaspia-äärsed madali-

kud ja tehti kindlaks seaduspärasus, et põhjapoolkera jõed uhuvad rohkem paremat ja lõunapoolkera jõed vasakut kallast (Baeri seadus).

Baeri viimaseks uurimisreiseiks jäi 1862. aastal sooritatud ekspeditsioon Aasovi merele selle madaldumise põhjuste uurimiseks. Tema ekspeditsioonide mitmekülgsus ja teaduslik sügavus jäid suunanäitajaiks samalaadselele uurimisreisidele terveks sajandiks.

Suurte reiside perioodi mahuvad professoritöö Peterburi Meditsiiniakadeemia, antropoloogiauringud, Vene Geograafia Seltsi etnograafia-sektsiooni juhtimine, sadade artiklite avaldamine, osavõtt rahvusvahelistest konverentsidest. See kõik oli lausa imestustäratav. Veel kõrges vanuses Tartus elades leidis ta jõudu ja taht Loodusuurijate Seltsi tegevust juhtida. Tartu perioodil ilmusid tööd teaduse ajaloost ja mitmed retsensioonid.

Tervis aga halvenes, kadus nägemine ning 28. novembril 1876 Baer suri.

Erakordse isiksuse ja suure teadusemehe saavutusi hindavad järeloved nii kõrgelt, et UNESCO pidas vajalikuks tähistada tema 100. surma-aastapäeva. Ene HELM

Piltidel

● ülal Karl Ernst von BAER 1834. aastal (reproduktsoon)

● BAERI mälestuskivi Lasilas (kõrval).

● VOHNJA (all).

H. Joonksi fotod

